

ЕКОНОМІКО-ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ECONOMIC AND INSTITUTIONAL PRINCIPLES OF LAND RESOURCES USING

Михайло СТУПЕНЬ,
доктор економічних наук,
Львівський національний
аграрний університет

Mykhaylo STUPEN'
Doctor of Economics,
L'viv National Agrarian University

Олександр БОЧКО,
кандидат економічних наук,
Львівський національний
аграрний університет

Oleksandr BOCHKO,
PhD in Economics,
L'viv National Agrarian University

Трансформаційні процеси в економіці України протягом останніх двох десятиліть значною мірою обумовили важливість і значення управління земельними ресурсами та землекористуванням: земля стала об'єктом правовідносин та нерухомоті, доповнивши її традиційні характеристики. В Україні однією з головних проблем тривалого і незавершеного процесу реформування земельних відносин стала необхідність дослідження еколого-економічних інституціональних засад використання земельних ресурсів. Відсутність належного механізму використання земельних ресурсів зумовлює ймовірність зростання екологічної небезпеки в процесі господарської діяльності, погіршення стану навколишнього середовища та доводить необхідність використання інституціонального середовища раціонального землекористування.

Науковою базою формування системного дослідження щодо специфіки інституціональних засад використання земельних ресурсів та їх функціонування є праці вітчизняних та зарубіжних вчених.

Цілями написання даної статті є формування інституціональних засад раціонального використання земельних ресурсів та їх функціонування в сучасних умовах.

На сьогодні проблеми раціонального землекористування набувають значної ваги. Створення просторового базису для ефективного розвитку продуктивних сил вимагає напрацювання інституціональних засад раціонального використання земельних ресурсів.

Пошук шляхів оновлення інституціонального забезпечення раціонального використання й охорони земель в Україні обумовлюється значущістю та впливом ринкових відносин в економіці держави загалом. Ключовим питанням подальшого проведення земельної реформи є впорядкування інституту власності на земельні ресурси. Зміна власності на землю спровокувала появу багатьох незалежних суб'єктів землекористування, що об'єктивно привело до необхідності трансформації принципів управління цим процесом з боку владних структур. Ураховуючи загальні тенденції розвитку різних форм власності на землю, увага акцентується на необхідності формування диференційованої, за територіальним фактором системи управління земельними ресурсами. Безумовно, забезпечення раціонального використання й охорони земель значно ускладнилося. Наявні сільськогосподарські структури реформуються без належного науково-методичного забезпечення, яке б повною мірою враховувало реалії сьогодення [5, с. 26].

Для забезпечення раціонального використання земельних ресурсів з явним екологічним спрямуванням слід створити досконалий регіональний інституціональний механізм управління. Для вирішення даних цілей пропонується під інституціональним забезпеченням розуміти формування

сукупності соціальних-економічних, правових, фінансових, власницьких та організаційно-управлінських інструментів, які сприяють впровадженню процесів раціонального землекористування в територіальних утвореннях.

З огляду на вищезазначене можна дійти висновку, що в Україні ще не визначились, на яких методологічних засадах має здійснюватись інституціональне державне регулювання економічного розвитку. Є лише розуміння того, що недостатня розвиненість комплексу ринкових інститутів, недостатнє поширення в суспільстві вмінь і навичок ефективного ведення бізнесу, раціональної підприємницької поведінки в умовах ринкової економіки, що обумовлює збереження високого рівня патерналістських суспільних настроїв та очікувань, значний рівень державного втручання в економічні процеси, створюють сприятливі умови для поширення корупції та високого рівня тінізації економіки [3].

Перелік інституцій, які можуть брати участь у проведенні політики або виробленні конкретних політичних рішень, практично невичерпний, він не обмежується органами державної влади та місцевого самоврядування. Так, опрацювання якої-небудь проблеми, пов'язаної з політикою інформаційної безпеки, може бути доручене певним науковим установам, групам експертів. Це стосується і Верховної Ради, і Президента України, і Кабінету Міністрів. Наприклад, у розробці законопроектів задіяні не лише народні депутати, службовці органів державної влади. Національний інститут стратегічних досліджень вносить значний обсяг в експертно-аналітичну роботу, також ведеться співпраця з іншими установами, підприємствами, організаціями на замовлення органів державної влади. Зокрема, безпосередньо для проведення експертиз законопроектів діє Інститут законодавства при Верховній Раді, але одночасно до розробки окремих законопроектів залучаються й інші наукові установи України [2].

Передумовою ефективного використання регулятивних заходів, що сприятимуть раціоналізації землекористування, є формування інституціонального механізму землекористування, що є традиційним, а також нових

інститутів, які вже діють або ж будуть залучені в інституціональному середовищі використання земельних ресурсів. Такими базовими інститутами виступають: організаційні форми підприємництва, ринкові правила і норми, багатоманітність форм власності, система стимулювання раціонального землекористування та система органів управління земельними ресурсами. Пропонується створити комплекс заходів, що забезпечить інституціональну перебудову всієї системи регулювання землекористування на регіональному рівні (див. рис.).

У контексті появи нових поглядів на рушійні фактори просторового розвитку нинішня система інституціоналізації використання земельних ресурсів в Україні вимагає

У статті розглянуто формування інституційних засад економічного землекористування. Основою раціонального землекористування має стати концепція екологічного та економічного управління земельними ресурсами з визначенням організаційно-економічних моделей і механізмів які забезпечуватимуть економічний розвиток певного регіону. Запропоновано ряд заходів щодо інституційної перебудови системи раціонального землекористування на регіональному рівні.

Forming of institutional principles of economic land using is considered in the article. The conception of ecological and economic land resources management must become a basis of rational land using with a definition of organizational and economic models and mechanisms that will provide economic development of certain region. The set of measures is offered in relation to institutional alteration of the system of rational land using at a regional level.

Рисунок. Перспективні напрями інституціональної перебудови системи землекористування на регіональному рівні

*Розроблено авторами.

наукового переосмислення. Насамперед потребує вдосконалення методологія формування земельної політики на регіональному рівні. Її основою має стати концепція еколого-орієнтованого управління земельними ресурсами з визначенням організаційно-економічних моделей і механізмів, які одночасно забезпечуватимуть процес економічного розвитку певного регіону. Основою для еколого-орієнтованого землекористування стає процес відновлення в необхідних масштабах природних екосистем, які забезпечують стійкість навколишнього середовища в межах природних коливань їх параметрів. Із цією метою пропонується сформувати регіональну екологічну мережу за рахунок включення малопродатних і низькопродуктивних земель із відповідною зміною їх цільового призначення.

Сам процес інституціоналізації передбачає встановлення режиму власності, прав, обов'язків та відповідальності власників і користувачів ресурсів, структуру, повноваження і відповідальність профільних і зовнішніх державних та місцевих органів управління, контролю й охорони довкілля, регламентацію участі громадськості та неурядових організацій. Як результат насамперед мається на меті формування дієвого законодавчого поля відповідно до вимог часу, забезпечення оптимальної структури власності і рівних конкурентних умов для всіх форм власності, ефективний розподіл функцій управління, контролю й охорони природокористування, централізацію та децентралізацію повноважень центральних і місцевих органів влади. Механізм реалізації права власності на землю передбачає гарантування прав юридичним особам і громадянам, що забезпечується надійною системою реєстрації та обліку прав і об'єктів власності [4].

Таким чином, вирішення проблеми інституційних змін в еколого-економічному землекористуванні передбачає необхідність створення багаторівневої структури земельного ринку, а також становлення «ринково мислячого суспільства», що дозволить сформувати ефективного власника і завдяки цьому найбільш повно реалізувати дії ринкових економічних механізмів та інститутів.

Інституційний механізм забезпечує відтворення адекватних проявів зовнішнього середовища структурних і нормативних форм у господарському механізмі і тим самим виступає як стабілізуюча структура, яка допомагає впоратися з відхиленнями від необхідних норм господарської поведінки. Економічний механізм визначає цілі, характер розвитку інституційного механізму. У свою чергу інституціональний механізм задає рамки функціонування економічного механізму, створює принципи економічної поведінки, визначає обмеження для господарюючих суб'єктів за допомогою норм і правил як особливих інструментів інституційного механізму. [5]

Таким чином, питання економіко-інституційних засад використання і відновлення земельних ресурсів повинні бути піднесені до рівня державних пріоритетів соціально-економічного розвитку України, найважливіших напрямів державної політики в галузі економіки та охорони навколишнього природного середовища. Припинення нераціонального використання земель не тільки відкриває значні резерви збільшення обсягів виробництва

сільськогосподарської продукції, поліпшення соціального стану громадян, а й забезпечить суттєве оздоровлення екологічних умов життя. А все це можливе тільки шляхом проведення інституційних реформ землеустрою.

ВИСНОВКИ

Економічний розвиток потрібно розуміти як створення інституційних умов (формальних і неформальних) для активізації ринкового потенціалу. Це передбачає перш за все ліквідацію перешкод, які заважають інтеграції легального й тіньового сектора у площині офіційної економіки, створення умов для гармонійного поєднання формальних і неформальних норм в єдиній правовій та економічній системах.

Для цього необхідно виконати такі інституційні вимоги:

- оптимізувати функціонування правових інститутів щодо раціонального землекористування;
- здійснити передачу законодавчої та адміністративної відповідальності від центральних органів влади до регіональних та місцевого самоврядування;
- запровадити єдину державну політику у сфері використання земельних ресурсів та завершити регуляторну реформу;
- змінити процедуру прийняття законодавчих актів шляхом попередньої публікації у ЗМІ та економічного аналізу у порівнянні «витрати-прибуток».

Зазначені вимоги дозволяють здійснити прогресивні зміни інституційного середовища, запровадити формальні обмеження на нормотворчість та підвищити прозорість процедури прийняття регуляторних рішень у сфері землекористування. У будь-якому випадку інституційне середовище має не тільки сприяти економічному розвитку, а й бути найефективнішим засобом досягнення задекларованих державою соціально-економічних цілей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болгарова Н.К. Інституційні аспекти формування рентних відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://elibrary.nubip.edu.ua/9688/1/Стаття_renta_-_11.pdf.
2. Кормич Б.А. Інституціональний механізм інформаційної безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://meo.info/material/33-інституціональний-механізм-інформаційної-безпеки>.
3. Статівка Н. В. Інституційні особливості державного регулювання розвитку земельних відносин в Україні / Статівка Н. В. <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-1/doc/3/09.pdf>.
4. Степенко О., Сакаль О., Третьак Н. Управління земельними відносинами в Україні: механізми та напрями розвитку [Електронний ресурс] / Степенко О., Сакаль О., Третьак Н. – Режим доступу: <http://ua-ekonomist.com/archive/2014/08/Stepenko.Pdf>.
5. Сучасні напрями економічного забезпечення раціонального природокористування в Україні / [за ред. д. е. н., проф. М.А. Хвесика, д. г. м. н., проф. С.О. Лизуна; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»]. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – 64 с.
6. Третьак А.М. Шляхи регулювання ринку землі / Третьак А.М. // Вісник аграрної науки. – 2003. – № 10. – С. 62-66.
7. Федоров М.М. Організаційно-економічні передумови формування ринку земель сільськогосподарського призначення / М.М. Федоров // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С. 25-31.
8. Шапов А.Г. Право реституції: теорія і практика проведення земельних реформ в зарубіжних державах / А.Г. Шапов // Аграрное и земельное право. – 2008. – № 1. – С. 136-142.
9. Яровий В.Д. Пріоритети регулювання земельних відносин у сільському господарстві // Науковий вісник Національного аграрного університету: Збірник наукових праць / Національний аграрний університет. – Київ, 2006. – № 97. – С. 87-89.

REFERENCES

1. Bolharova N.K. Instyutsiyni aspekty formuvannya rentnykh vidnosyn [Institutional aspects of rent relations forming]. Available at: http://elibrary.nubip.edu.ua/9688/1/Statyya_renta_-_11.pdf [In Ukrainian].
2. Kormych B.A. Instyutsional'nyy mekhanizm informatsiynoyi bezpeky [Institutional mechanism of information security]. Available at: <http://meo.info/material/33-instyutsional'nyy-mekhanizm-informatsiynoyi-bezpeky> [In Ukrainian].
3. Stativka N.V. Instyutsiyni osoblyvosti derzhavnoho rehulyuvannya rozvytku zemel'nykh vidnosyn v Ukraini [Institutional features of state regulation of land relations in Ukraine]. Available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-1/dots/3/09.pdf> [In Ukrainian].
4. Stepenko O., Sakal' O., Tret'yak N. Upravlinnya zemel'nyimi vidnosynamy v Ukraini: mekhanizmy ta napryamy rozvytku [Management of land relations in Ukraine: mechanisms and areas of development]. Available at: <http://ua-ekonomist.com/archive/2014/08/Stepenko.Pdf> [In Ukrainian].
5. Khvesyk M.A., Lyzun S.O. Suchasni napryamy ekonomichnoho zabezpechennya ratsional'noho pryrodokorystuvannya v Ukraini [Current economic trends to ensure the rational nature management in Ukraine]. Kyiv, DU IEPSSR NAN Ukrainy, 2013, 64 p. [In Ukrainian].
6. Tret'yak A.M. Shlyakhy rehulyuvannya rynku zemli [Ways of land market regulation]. Visnyk ahrarynoyi nauky, 2003, no. 10, pp. 62-66 [In Ukrainian].
7. Fedorov M.M. Orhanizatsiyno-ekonomichni peredumovy formuvannya rynku zemel'nykh koshopodarky koho pryznachennya [Organizational-economic conditions of formation of agricultural land market]. Ekonomika APK, 2003, no. 1, pp. 25-31 [In Ukrainian].
8. Shhapov A.G. Pravo restitutsiy: teoriya i praktika provedeniya zemel'nykh reform v zarubezhnykh gosudarstvah [The right to restitution: the theory and practice of land reforms in foreign countries]. Agramoe i zemel'noe pravo, 2008, no. 1, pp. 136-142 [In Russian].
9. Yarovy V.D. Priorytety rehulyuvannya zemel'nykh vidnosyn u sil's'komu hospodarstvi [Priorities of regulation of land relations in agriculture]. Kyiv, Naukovyy visnyk Natsional'noho ahrarynoho universytetu: Zbirnyk naukovykh prats', Natsional'nyy ahrarynyy universytet, 2006, no. 97, pp. 87-89 [In Russian].